

poetries of Ivan Nyzovy, with regard to functioning of verbal forms variants in them, can be named demonstrative as it demonstrates the organic unity of colloquial and normative forms.

Key words: verbal forms, variants, colloquial and dialect language, idiostyle of a writer, Ukrainian eastern-slobozhanskiy dialects.

Стаття надійшла до редакції 20. 11. 2012 р.

Прийнято до друку 21. 12. 2012 р.

Рецензент – д-р філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

Т. В. Світлична (Луганськ)

УДК: 811.111:81'373

**ЕВФЕМІЧНА ЛЕКСИКА
В МОВОТВОРЧОСТІ МАРИНИ ГРИМИЧ
(на матеріалі роману „Фріда”)**

Останнім часом набуває актуальності проблема евфемістичної номінації в різних сферах усної та писемної мовленнєвої діяльності. Свідченням поглибленого наукового інтересу до семантичних і функціональних характеристик евфемізмів як складників мовної картини світу є дисертації та наукові розвідки українських (І. Алексеєва, Н. Борисенко, О. Гармаш, В. Великорода, О. Гаврилів, Е. Грищенко, І. Мілева) і зарубіжних учених (Х. Абдеслем, М. Адамс, К. Алан, Р. Аман, С. Барбер, К. Барідж, Н. Бердова, С. Болдирева, Ж. Варбот, В. Заботкіна, А. Кацев, Т. Кисельова, Е. Клейр, Л. Крисін, А. Кудрявцев, Г. Куропаткін, Р. Маккалей, В. Москвін, А. Панін, Р. Спірс).

Огляд наявних наукових досліджень свідчить, що сучасні лінгвісти вивчають евфемізми у прагматичних, текстуальних і процедурних аспектах, описуючи при цьому механізми, що є підґрунтям динаміки лексикона української мови. І все ж особливості використання евфемізмів у різних комунікативних ситуаціях, аналіз їхньої лексико-семантичної структури та функціональних особливостей з огляду на частоту вживання в різних стилях і жанрах, зокрема в сучасній прозовій літературі, ще недостатньо висвітлено. Це й зумовило вибір теми нашого дослідження. Мета статті – проаналізувати структурно-семантичні особливості евфемізмів, використаних у сучасній українській літературній прозі, зокрема на матеріалі прозового твору „Фріда” Марини Гримич, адже евфемізми відіграють вагомий роль у сприйнятті й розумінні твору, демонструють стан розвитку мови, можливості української естетичної номінації, відображають світогляд і культурний рівень автора.

Незважаючи на сучасну тенденцію до надання переваги прямій номінації, у деяких сферах не послаблюється схильність мовців до уникнення прямих найменувань [Кацев 1988: 66]. Це стосується й

художньої прози. Хоча для нашого часу характерна відома прямота висловлювань у художній літературі, та повсякчас ми відстежуємо зумовлену, зокрема етичними чинниками, необхідність використовувати евфемістичні замітники первинних номінацій для того, щоб уникнути слів і виразів, які викликають почуття сорому, образи, страху тощо. У сучасну епоху підвищеної чутливості до непристойних, образливих чи з інших причин неприйнятних номінативних одиниць, що суперечать вимогам етикету, такту або заважають досягненню позитивного прагматичного ефекту, вибір адекватних засобів повідомлення інформації адресату є однією з найважливіших вимог для успішного спілкування [Великорода 2007: 5 – 6], зокрема й опосередкованого, тобто з читачем.

Художня література дає широкі можливості для вивчення цього аспекту мови, що підтверджує й роман „Фріда”. Аналіз мовних засобів твору свідчить, що М. Гримич активно застосовує евфемістичні лексеми й сполуки, замінюючи ними грубі, нетактовні, прямі чи невічливі номени, зумовлені і психологічними чинниками, і соціальними умовностями.

Найбільш евфемізованою сферою в романі постає сфера інтимних стосунків. Застосування евфемізмів у цьому випадку спричинене делікатністю, сором'язливістю, намаганням запобігти комунікативному конфлікту, подати реальність художньо, естетично, етично.

Так, описуючи інтимні стосунки між чоловіком і жінкою, письменниця застосовує різні евфемізми-лексеми на позначення прямих найменувань статевих органів, наприклад: замість прямого „жіночі груди” – *справжнє багатство, яблучко, дві половинки*, пор.: „Мій дідусь, уже стареньким, жартував: ті Огінські – сякі-такі, хвороба б їх узяла! – але під корсетом у них *справжнє багатство*: Не ображайся, люба!” [Гримич: 96] (далі покликаємося на видання, зазначаючи лише сторінку), на позначення зовнішньої частини молочної залози в жінки використано евфемістичне сполучення *два гудзички*, пор.: „Завтра намасти свою дірочку в животику і *два гудзички* на грудях трускавковим варенням” (97), пор. ще: „Як звать *котика*, що сховався в тебе поміж ногами” (99);

Статевий акт також подано здебільшого евфемістично: „*ходитьиму „на скок” до чужих садків*”, „*по любов!*”. М. Гримич використовує такі евфемістичні субститути, імовірно, для того, щоб уникнути почуття сорому: „Хлопчиськом я лазив по парканах, і ніколи не думав, що колись знову *ходитьиму „на скок” до чужих садків!* Щоправда, тепер не по яблука, а *по любов!*” (95 – 96). Пор. ще: „Знаєш, як знадобляться тобі гарні груди у *спілкуванні з чоловіками!*” (41); „Особливо, коли *матимете справу з чоловіками*” (41); Бо хто *спробував* панянку Огінську, тому більше ніколи не буде солодко з жодною кобітою (101); „Ну що, *попрацював у бібліотеці*”? Каріна переживає з ким ти, там зв'язався” (141). Виокремлені евфемізми зараховуємо до сфери статевого життя, які В. Великорода долучає до загальноновживаних евфемізмів, до складу яких,

крім зазначених, входять також теми-табу релігії, смерті, негативних суспільних виявів та людських вад [Великорода 2007: 123].

Мовотворчості письменниці притаманні також і прономінальні одиниці, що вказують на наявні в тексті об'єкти чи явища за допомогою певних відсилань, коли автор використовує займенники замість прямих номінацій, наприклад, займенник *цим* застосовано на позначення певних умінь та навичок жінки під час інтимних стосунків, пор.: „Ви, Огінські, *цим* і знамениті! Зізнаюся: мені сподобалося” (98).

У науковій літературі неодноразово вказували на евфемістичну роль займенників, про це, зокрема, говорив ще Л. Булаховський у роботі „Нариси з загального мовознавства”: уживання займенника з метою завуальовування – це є чи не найприродніша з граматичного погляду заміна [Булаховський 1955: 44]. Так, особовий займенник *воно* в романі вказує на острах уживання прямих назв на позначення чогось незрозумілого, пов'язаного з потойбіччям, пор.: „Що *воно* таке? Вшивайся, Ірко, щось тут не те!” (20). Ж. Варбот із цього приводу зазначала: деякі із займенників, описові вирази та узагальнені назви найкраще виконують евфемістичну функцію [Варбот 1979: 345]. Із таким наміром у творі використано вказівний займенник *той* зі стрижневим іменником замість прямого „привид гешефту”, що, своєю чергою, надає реченню більш „розпливчастого” значення, пор.: „Повтори ще раз, що тобі сказав *той дядько!* – попросив Фріду дядько Рафік” (30).

Серед використаних евфемізмів чимало й фразеологічних, зокрема на позначення нерозумної людини, наприклад, *у нього щось зробилося з головою*, пор.: „...Юра, дякувати Богу, вижив. Проте *у нього щось зробилося з головою*” [Гримич 2006: 13]. Характеристика дурнуватої людини за допомогою фразеологізмів з компонентом *голова* загальновідома в українському дискурсі.

Продуктивною є й відома структурно-семантична модель фразеологізму „*прийменник + власна назва + дієсл. втекти*” з цим самим значенням, на яку неодноразово вказували вчені (В. Ужченко, Д. Ужченко), і яка підтверджує думку про можливість застосування мікролокалій: *Ти що, з Гуйви втік?* (10, 11), *Ти що, з Фрунзе, 103?* (11), *Ти що, з Глевахи?* (11), пор.: *...Ірко, ти що, з Гуйви втекла?* – кричала на неї *матір* (11), пор.: *із Соснового втекти* (– Що ти верзеш? Як із Соснового втік?) [Мілева 2005: 171]. Такі моделі характерні для всього східнослов'янського континууму: у білоруських говірках із цим же значенням зафіксовані мікрофразеологізми з *Бялавічаў уцёк*, з *Мэштавіч уцёк* [Даніловіч 2000: 77].

Евфемістичного характеру у творі набула лексема *гешефт*. В Українському економічному термінологічному словнику подано визначення цього терміна: „Гешефт – (нім. *Geschäft* подарунок) – торгова операція, прибуткова справа, вигідна угода” [Український]. У тексті нараховуємо понад 30 уживань евфемістичних одиниць, що пом'якшують і вуалюють нетактовні, місцями аморальні вчинки

торговців, та все ж вказують на нелегальну трудову діяльність, фінансові маніпуляції, торгові операції та прибуткові справи, які не завжди є законними пор.: „...щоб Бог послав тверезий розум його середньому синові Яші та удачу в *небезпечному гешефті* його старшому синові...” (77), „Картяр і пияк, він, проте, залишався шляхетною людиною і надійним партнером у різних *гешефтах*” (86). Як свідчать приклади, порівняно з негативно конотованими прямими найменуваннями *спекуляція, гендлярство, баришництво, перепродаж*, лексема *гешефт* як іншомовна яскраво виконує свою евфемістичну функцію.

Отже, евфемізація – складне багатогранне явище, яке виконує вуалітивну, кооперувальну, риторичну, елевативну, конспіративну та ін. функції. Проаналізувавши роман, зауважимо, що письменниця вдало використовує різні механізми поповнення евфемістичної заміни, серед них фразеологізацію, метафоризацію тощо. Особливого значення М. Гримич надає вуалізації таких сфер життя, як сфера статевого життя та сфера негативних суспільних виявів та людських вад. Зумовлено таку вуалізацію соціальним аспектом, в основі якого лежить бачення того, що не може бути названо прямо, а тому вимагає заміни. Негативно позначені реалії з часом можуть змінюватися разом зі зміною суспільної оцінки, культурних і моральних норм. Це стосується й безпосередньо творів, через те, що евфемічна лексика як результат мовної репрезентації дійсності за допомогою вторинної номінації і мовного, і мовленнєвого характеру є невід’ємною частиною картини світу носія української мови, зокрема авторки роману Марини Гримич.

Література

Булаховський 1955 – Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К. : Рад. шк., 1955. – 307 с.; **Варбот 1979** – Варбот Ж. Ж. Табу / Ж. Ж. Варбот // Русский язык. Энциклопедия / гл. ред. Ф. П. Филин. – М. : Сов. энцикл., 1979. – С. 345 – 346; **Великорода 2007** – Великорода В. Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Великорода Віра Богданівна. – Л., 2007. – 268 с.; **Даніловіч 2000** – Даніловіч М. А. Слоўнік дыялектнай фразеалогіі Гродзеншчыны / М. А. Даніловіч. – Гродна : ГрДУ, 2000. – 267 с.; **Гримич 2006** – Гримич М. Фріда : роман / Марина Гримич – К. : ПП Дуліби, 2006. – 192 с.; **Широков 2007** – Широков В. А. Інтегрована лексикографічна система „Словники України” [Електронний ресурс] : версія 3.1: близько 254000 слів / В. А. Широков, О. Г. Рабулець, І. В. Шевченко, О. М. Костишин, К. М. Якименко; В.о. НАН України. Укр. мовно-інформац. фонд. – К. : Довіра, 2007. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); **Калашник 1994** – Калашник В. С. Словник фразеологічних антонімів української мови / В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз. – К. : Довіра, 1994 – 284 с.; **Кацев 1988** – Кацев А. М. Языковые табу и эвфемия / А. М. Кацев. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1988. – 80 с.;

Мілева 2005 – Мілева І. В. Евфемізація і дисфемізація у фразеотворенні говірок сходу України : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Мілева Ірина Володимирівна. – Луганськ, 2005. – 248 с.; **Ужченко 2002** – Ужченко В. Д. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – 4-е вид. – Луганськ : Альма-матер, 2002. – 263 с.; **Удовиченко 1984** – Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови : у 2 т. / Г. М. Удовиченко. – К. : Вища шк., 1984. – Т. 1 – 2; **Український** – Український економічний термінологічний словник [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.marazm.org.ua/document/termin-economy-ua/index.php?file=%C3%E5%F8%E5%F4%F2.htm>; **Штильвелд 2011** – Штильвелд В. Бізнес і діло. Духовні розходження близьких за змістом, але різних по суті термінів [Електронний ресурс] / Веле Штильвелд, Ігор Сокол // Віртуальна Русь. – 2011. – Режим доступу: <http://ruthenia.info/txt/shtylveldw/bizidilo.html>.

Світлична Т. В. Евфемічна лексика в мовотворчості Марини Гримич (на матеріалі роману „Фріда”)

У статті проаналізовано евфемізми в українській літературі на матеріалі сучасного прозового твору. Загальноживані евфемізми використовує широке коло мовців у різноманітних мовленнєвих ситуаціях, що зумовлено соціальним аспектом, в основі якого лежить бачення того, що не може йменуватися прямо, а тому вимагає заміни. Проаналізувавши роман, зауважимо, що письменниця дуже вдало використовує різні техніки та механізми поповнення евфемістичної лексики: фразеологізація, метафоризація тощо.

Ключові слова: явище евфемії, вторинна номінація, загальновідомі евфемістичні замітники.

Светличная Т. В. Эвфемичная лексика в творчестве Марины Грымыч (на материале романа „Фрида”)

В статье проанализированы эвфемизмы в украинской литературе на материале современного прозаического произведения. Общепринятые эвфемизмы используются очень часто в разнообразных речевых ситуациях, что обусловлено социальным аспектом, в основе которого лежит видение того, что не может называться прямо, а поэтому требует замены. Проанализировав роман, заметим, что писательница очень удачно использует различные техники и механизмы пополнения эвфемистической лексики: фразеологизация, метафоризация и т. д.

Ключевые слова: явление эвфемии, вторичная номинация, общеизвестные эвфемистические заменители.

Svetlichnaya T. V. Euphemistic Vocabulary in Marina Grymych's Creation (On Material Of Novel Of „Frida”)

The article euphemism is analyzed in Ukrainian literature on material of modern prosaic work. Generally accepted euphemisms is used very often in various vocal situations, that is stipulated a social aspect which vision is underlain that not can be named straight, but therefore requires replacement. Analyzing novel, we will notice that an authoress uses different techniques and mechanisms of addition to the euphemistic vocabulary: of phraseology, metaphorical very successfully and others like that.

Key words: phenomenon of euphemisation, second nomination, well-known euphemistic substitute.

Стаття надійшла до редакції 30. 11. 2012 р.

Прийнято до друку 21. 12. 2012 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Мілева І. В.

О. В. Сподарик (Львів)

УДК 81'46.811.111

**КОМБІНАТОРИКА ВЖИВАННЯ ІЛЮСТРАЦІЙ
ЯК ЕЛЕМЕНТА ПОЛІКОДОВОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ**

Для сучасного етапу розвитку лінгвістичної парадигми характерне стрімке зростання інтересу до особливостей взаємодії вербальних засобів вираження інформації та елементів інших знакових систем. Повідомлення, яке міститься в тексті, може бути подано вербально та іконічно. Завдання автора полягає в тому, щоб сформувати найсприятливіші читацькі умови збагнення смислу тексту. Для досягнення цієї мети сучасні письменники задіюють вербальні й невербальні засоби вираження інформації. Поєднання цих засобів утворює полікодовий текст.

У цій статті послуговуємося терміном **полікодовий текст** Г. Ейгера та В. Юхта, який вони подали у праці „До побудови типології текстів”, зазначаючи, що до полікодових текстів у широкому семіотичному розумінні треба віднести випадки поєднання природного мовленнєвого коду з кодом будь-якої іншої семіотичної системи (зображення, музика і т. д.) [Ейгер, Юхт 1974].

До вивчення природи полікодових текстів зверталися науковці різних галузей лінгвістики: Є. Анісімова, А. Сонін, А. Бернацька, М. Ворошилова, Ю. Сорокін, Є. Тарасов, М. Халлідей, А. Болдрі, Д. Лемке, К. Л. О'Хелорен, Т. Ройс, Е. Вентола. Утім взаємодія вербального та візуального мислення, літератури та живопису й надалі є малодослідженою сферою. Є. Басін у праці „Мистецтво та комунікація” зазначає, що донині немає єдиної думки щодо природи художнього відтворення творів одного виду мистецтва засобами іншого [Басин 1999].